

Magdalena Dąbrowska
Uniwersytet Warszawski

ŻYCIE LITERACKIE ROSJI XVIII I POCZĄTKU XIX WIEKU WE
WSPOMNIENIACH MICHAŁA DMITRIJEW
(WYBRANE ZAGADNIENIA)

Мелочи из запаса моей памяти будут [...] настольную
книгою у всех занимающихся историею русской
словесности...

H. C. Тихонравов¹

Wspominając lata nauki, Michaił Dmitrijew stwierdził, że najlepsze wykształcenie otrzymał w dziedzinie literatury². Z literaturą wiąże się na całe życie: potomek starego rodu, krewny znanego poety-sentymentalisty Iwana Dmitrijewa, zapisze się Michaił Aleksandrowicz Dmitrijew (1796–1866) w dziejach literatury rosyjskiej jako poeta, krytyk literacki, uczestnik dyskusji i polemik, tłumacz, członek organizacji literackich, wreszcie autor wspomnień, w których obok uwag o sobie znalazły się charakterystyki życia społecznego i przede wszystkim kulturalno-literackiego Rosji³. Podsumowując swoją drogę życiową, Michaił Dmitrijew zauważał, że literaturze zawdzięcza „wiele pociech w życiu, wiele szlachetnej rozkoszy oraz pełnych słodyczy wspomnień”⁴.

O życiu literackim XVIII i początku XIX wieku (a także, szerzej, całej pierwszej połowy tego stulecia, aż do lat 60.) dają wyobrażenie dwie — ściśle związane ze sobą — pozycje o przeszłości: wymienione przez Nikołaja Tichonrawowa *Drobiazgi z zasobów mojej pamięci* (*Мелочи из запаса моей памяти*) oraz

¹ H. C. Тихонравов: „*Мелочи из запаса моей памяти*” Мих. Дмитриева. В кн.: *Сочинения Н. С. Тихонравова*. Т. 3, ч. 1 (*Русская литература XVIII и XIX вв.*). Москва 1898, s. 236.

² М. Дмитриев: *Главы из воспоминаний моей жизни*. Ред. К. Г. Боленко, Е. Э. Лямина, Т. Ф. Нешумова. Москва 1998, s. 65 (seria „Россия в мемуарах”).

³ Zob. biogram Dmitrijewa wraz z wyszczególnieniem literatury przedmiotu: *Русские писатели 1800–1917. Биографический словарь*. Т. 2 (Г-К). Ред. П. А. Николаев. Москва 1992, s. 125–127.

⁴ М. Дмитриев: *Главы...*, s. 225.

Rozdziały ze wspomnień o moim życiu (Главы из воспоминаний моей жизни). Związek między nimi polega na tym, że w przygotowywanych niedługo przed śmiercią (w latach 1864–1866) *Rozdziałach ze wspomnień o moim życiu* znalazły się całe partie (bardziej lub mniej obszerne) wcześniejszych — opublikowanych po raz pierwszy w osobnym wydaniu książkowym w 1854 roku — *Drobniaków z zasobów mojej pamięci*. Miejszem druku *Drobniaków...* było także w latach 1853–1854 czasopismo „Москвитянин”, drugie (znacznie uzupełnione) wydanie książkowe ukazało się w 1869 roku, już po śmierci pisarza. W obu pozycjach znalazły się m.in. — by od razu sięgnąć po przykłady obrazów życia literackiego Rosji XVIII i początku XIX stulecia — relacje z pierwszego spotkania Dmitrijewa z Nikołajem Karamzinem⁵, przeglądy głosów współczesnych o dramaturgii Aleksandra Szachowskiego⁶ oraz rekonstrukcje sceny „wprowadzenia” Wasilija Puszkina do Arzamasu⁷. Jeśli jednak w *Drobniakach*

⁵ „В первый раз я узнал Карамзина 5 июня 1812 года, когда я еще был в университетском благородном пансионе. Он приезжал к начальнику пансиона Антону Антоновичу Прокоповичу-Антонскому и пожелал меня видеть, сколько по дружбе своей с моим дядей, столько и по воспоминанию о моем отце. Мне было тогда 15 лет. Я смотрел на него с благоговением; [...] так привык я слышать в нашей семье его имя, повторяемое с уважением к его дарованиям”. Zob.: М.А. Дмитриев: *Мелочи из запаса моей памяти*. В кн.: М.А. Дмитриев: *Московские элегии. Стихотворения. Мелочи из запаса моей памяти*. Ред. В.Б. Муравьев, Москва 1985, s. 177. „В пансионе же, вскоре после моего вступления, я увидел в первый раз Карамзина. Он был в первой молодости своей дружен с моим отцом, знал потом и мою мать, а с дядей Иваном Ивановичем сохранил взаимную горячую дружбу до конца своей жизни. [...] Карамзин, узнавши, что мы с братом в пансионе, приехавши к Антонскому [...], пожелал нас видеть. [...] Я сказал уже, что имя Карамзина повторялось в нашем семействе как имя существа высшего разряда, и потому я смотрел на него я благоговением”. Zob.: М.А. Дмитриев: *Главы...*, s. 75–76.

⁶ „В числе авторов, страдавших от *Арзамасского общества*, был и кн. А.А. Шаховской, известный драматический писатель. [...] Он не любил Карамзина. В одной из первых своих комедий, *Новый Стерн*, он представил в карикатуре чувствительного автора; он метил в ней на князя Шаликова, но стороной хотел выставить направление, будто бы данное Карамзиным. [...] В Москве печатали на него эпиграммы. Три замечательнейшие из них были напечатаны в 12-й книжке *Российского Музеума* — (1815) под заглавием *Целительные воды*, просто *Эпиграмма* и *К переводчику китайского сироты*”. Zob.: М.А. Дмитриев: *Мелочи...*, s. 199. „Князь Шаховской заслужил почетное имя в нашей литературе своими веселыми и живыми комедиями. [...] В комедии *Новый Стерн*, одном из первых своих произведений, князь Шаховской хотел осмеять тогдашнее сентиментальное направление наших авторов, хотел представить нечто в роде чувствительно-смешного князя Шаликова, но его насмешки отнесла публика на счет Карамзина. [...] Это было в 1815 году. Я был тогда еще очень молод, и потому некоторые из эпиграмм, помещаемые в «Российском музее» Измайлова, мне были очень памяты”. Zob.: М.А. Дмитриев: *Главы...*, s. 393.

⁷ „Вот как принимали в члены Арзамасского общества Василия Львовича Пушкина. [...] Пушкина ввели в одну из передних комнат, положили его на диван и навалили на него шубы всех прочих членов. Это прообразовало шутовую поэму князя Шаховского *Расхищенные шубы* [...] и значило, что новопринимаемый должен вытерпеть, как первое

w *zasobów mojej pamięci* sąsiadują one z charakterystykami innych wydarzeń i zjawisk literackich (próba periodyzacji literatury rosyjskiej i określenie roli odgrywanej w jej dziejach przez Karamzina w pierwszym przypadku oraz — w drugim i trzecim — podłoże i przebieg sporu między Biesiadą a Arzamasem), to w *Rozdziałach ze wspomnień o moim życiu* są wplecione w opowieść Michaiła Dmitrijewa o sobie samym, w relację autobiograficzną (nauka w szkole przy Uniwersytecie Moskiewskim; pobyt w domu rodziny Bakuninów, często goszczącej u siebie Szachowskiego; znajomości z czasów uniwersyteckich). To odmienne rozłożenie akcentów przy doborze materiału tematycznego — skoncentrowanie się na sprawach literackich w *Drobiazgach...* oraz wyeksponowanie własnej osoby i własnego życia w *Rozdziałach...* — zadecydowało o dwóch następnych różnicach między nimi, dotyczących rozwiązań w zakresie — jedna — kompozycji oraz — druga — narracji: w pierwszym przypadku chodzi o charakter mozaikowy, wyróżniający *Drobiazgi z zasobów mojej pamięci* (elementami mozaiki są tu opisy pisarzy i ich dzieł, zjawisk i wydarzeń literackich, układające się w jeden długi — pozbawiony podziału na części składowe — ciąg) i prawie nieobecny w *Rozdziałach ze wspomnień o moim życiu*, w drugim przypadku chodzi o stopień nasycenia wypowiedzi emocjami, wysoki w *Rozdziałach ze wspomnień o moim życiu* i znacznie słabszy w *Drobiazgach z zasobów mojej pamięci* (ważne miejsca zajmują tutaj konkrety faktograficzne jak daty, nazwy, oznaczenia tomów w wydaniach książkowych czy numerów czasopism⁸). O napisaniu wspomnień myślał Dmitrijew prawdopodobnie już od

испытание, шубное прение, т.е. преть под этими шубами”. Zob.: М.А. Дмитриев: *Мелочи...*, s. 199. „Вот как его [т.е. Василия Пушкина — М.Д.] принимали в члены, уверив, что этот ритуал употребляется со всеми принимаемыми. [...] Пушкина ввели сначала в другую комнату, самую переднюю, где вводитель объявил ему, что начинаются испытания и что прежде всего, в знак отречения от «Беседы» и для истинного понятия действия *Расхищенных шуб*, поэмы Шаховского, надлежит испытать и вытерпеть ему шубное прение. После этого положили его на диван и навалили на него шубы всех членов”. Zob.: М.А. Дмитриев: *Главы...*, s. 139.

⁸ Nie zawsze podawane przez Dmitrijewa dane są zgodne z rzeczywistością. Nie jest prawdą, że przed napisaniem *Duszeńki* — powstałej, jak sugeruje w *Drobiazgach...*, „dla zabawy” — Bogdanowicz nie planował zajęcia się działalnością literacką i że do jej podjęcia skłonił go dopiero sukces tego utworu: wiersze i przekłady Bogdanowicz publikował już w latach sześćdziesiątych (w pismach „Полезное увеселение” i „Невинное упражнение”), na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych zajął się gatunkiem poematu, we wczesnych latach siedemdziesiątych wydał zbiorek wierszy i tłumaczeń; *Duszeńka* (a ściślej, jej pierwsza księga, nieco inny niż ostatecznie był też wtedy tytuł poematu) ukazała się natomiast dopiero w 1778 roku. Podobnie jest z danymi zawartymi w *Rozdziałach...*: w 1825 roku (26 stycznia) — nie zaś, jak podaje Dmitrijew, w 1824 — zmarł Aleksander Fiodorowicz Łabzin, pisarz, tłumacz, wydawca (ur. 1776). Zdarzało się, że błędy te — drugi z nich odnotowuje Andriej Zorin, pisząc o komentarzach J.K. Grota do wydania dzieł Dierżawina — za Dmitrijewem powtarzali inni (zob.: А.Зорин: *Глагол времен. Издания Г.Р. Державина и русские читатели*. В кн.: „Свой подвиг свершив...” . Москва 1987, s. 125).

przełomu lat 30. i 40. XIX wieku, gdy przygotowywał do druku wspomnienia Iwana Dmitrijewa *Spojrzenie na moje życie* (*Взгляд на мою жизнь*; we fragmencie ukazały się w 1841 roku w czasopiśmie „Москвитянин”⁹, w osobnym wydaniu wyszły w 1866 roku¹⁰); pierwsza połowa XIX wieku (a także schyłek XVIII) zapisała się jako czasy, w których piarstwem wspomnieniowym zajmowało się wielu literatów rosyjskich¹¹.

Istotne tło interpretacyjne *Drobiazgów z zasobów mojej pamięci* — one staną się w dalszej części pracy głównym przedmiotem rozpatrzenia — tworzy poza *Rozdziałami ze wspomnień o moim życiu* jeszcze wiele innych pozycji z dorobku Michaiła Dmitrijewa. Należy do nich cykl wierszy z lat 1845–1847 (wydany osobno w 1858 roku) *Elegie moskiewskie* (*Московские элегии*), scharakteryzowany przez samego autora jako „zbiór niedużych obrazków Moskwy i uwag o niej”¹²: znalazł się w nim — dla przykładu — wiersz o czasach, w których Muzy nie były jeszcze „wygnane z Parnasu” (*Воспоминание молодости*, 1845), znalazł się — to inny przykład — wiersz o dawnych czytelniczkach, roniących łzy nad Karamzinowską biedną Liżą (*Всадница*, 1845). Inna pozycja to szkic o Iwanie Michajłowiczu Dołgorukowie (1764–1823), poecie, prozaiku i dramaturgu (*Князь И.М. Долгорукий и его сочинения*¹³); spod pióra Dmitrijewa wyszedł też wiersz „pamięci Dołgorukowa” (*В память к. И.М.Д.*, 1846), również należący do *Elegii moskiewskich*. Nie sposób nie wspomnieć wreszcie o wierszu „do Siergieja Aksakowa” (*С.Т. Аксакову*, 1855), pochodzącym z cyklu *Elegie wiejskie* (*Деревенские элегии*), w którym Dmitrijew nazywa siebie „antykwarem” rodzimych „spraw literackich”. Wszystkie te utwory (a także wiele innych) stanowią świadectwo zainteresowania twórcy *Drobiazgów z zasobów mojej pamięci* przeszłością i terażniejszością literacką Rosji, przede wszystkim środowisk literackich Moskwy¹⁴.

⁹ Zob.: *Знакомство Дмитриева с Карамзиным (из записок И.И. Дмитриева)*. „Москвитянин” 1841, ч. 1, № 1, s. 31–38 (w przypisie do tytułu znajdują się słowa: „За сообщение этого драгоценного отрывка издатель обязан благодарностию племяннику покойного, достойному литератору нашему Михаилу Александровичу Дмитриеву”, s. 31).

¹⁰ Zob.: *Взгляд на мою жизнь. Записки действительного тайного советника Ивана Ивановича Дмитриева. В трех частях. Издание М.А. Дмитриева*. Москва 1866.

¹¹ Zob. m.in.: *Русские мемуары. Избранные страницы. XVIII век*. Ред. И.И. Подольская. Москва 1988; *Русские мемуары. Избранные страницы. 1826–1856 гг.* Ред. И.И. Подольская. Москва 1990.

¹² М. Дмитриев: *Московские элегии*. В кн.: М.А. Дмитриев: *Московские...*, s. 65.

¹³ Рог.: М. Лонгинов: *Известие о Записках Князя Ивана Михайловича Долгорукого*. „Русский Архив. Историко-литературный сборник...”. Издание второе. Москва 1865, s. 965–968.

¹⁴ Рог. пр.: „Литературная Москва истари соперничала с Петербургом. В то время, когда в Петербурге были в большой славе трагедии Княжнина, Москва превозносила *Сорену* Николаева; на петербургском театре играли трагедии Княжнина, а на московском

Я знаю многое кое-что об нашей литературе, или об наших литераторах, что теперь или не известно, или забыто. Когда мне случалось упоминать в разговоре что-нибудь из прежнего времени, многим казалось это новым. [...] Желая поделиться с другими моею памятью, я решился записать все мелочи из ее запаса (s. 142).

Oto od jakiego wyjaśnienia rozpoczyna pisarz swoją opowieść o życiu literackim Rosji. Zwraca się też do czytelników z prośbą, by spoglądali na oddawaną im do rąk pozycję nie inaczej jak właśnie — zgodnie z tytułem — na „drobiazgi” wydobywane z „zasobów pamięci”: nie należy zatem oczekiwać po niej ani ścisłego porządku w doborze materiału, ani rygorystycznego przestrzegania ogólnie przyjętej hierarchii ważności. Precyzyjne sformułowanie celu nie przeszkadza Dmitrijewowi przytoczyć jako motto słowa François René Chateaubrianda o tym, że powód sięgnięcia po pióro jest nieznan, nie do uchwycenia. Oto natomiast słowa, jakimi pisarz zamyka całość —

Не нравятся мои замечания; не нравится, зачем я рассуждаю о литературе. Я отвечал и то же повторяю ныне, что рассуждаю совсем не для журналистов, а для читателей. Первым, может быть, неприятно, что я краткими моими замечаниями говорю невыгодную правду; а из последних некоторые, может быть, довольные, что я навожу их на прямую точку зрения (s. 302).

Jeszcze ważniejszy wydaje się dalszy ciąg zakończenia, będący łącznikiem między *Drobiazgami z zasobów mojej pamięci* a *Rozdziałami ze wspomnień o moim życiu*:

Сим заключаю до времени мои *Мелочи*. Если буду продолжать их, то мне останется писать уже о тех литераторах, с которыми я имел ближайшее и долговременное знакомство (s. 302).

Wynika z tego, że oba utwory różni jeszcze jedna rzecz, a mianowicie przedział czasowy przedstawianych wydarzeń. Jeżeli *Drobiazgi...* rzucają światło na stulecie XVIII i początkowe dziesięciolecia XIX, to *Rozdziały...* dają wyobrażenie o pierwszej połowie XIX wieku¹⁵. Poza

— Николева. И те и другие забыты; но между ними была большая разница! — Николев был в большом кругу, в лучшем обществе: со стороны Москвы это было упрямство пристрастия!”. Zob.: М.А. Дмитриев: *Мелочи...*, s. 171. Z tego wydania pochodzą wszystkie cytaty z *Drobiazgów...* przytoczone w tym artykule; w jego dalszej części — w tekście głównym i przypisach — numer strony zostanie podany w nawiasie.

¹⁵ Praca Dmitrijewa nad *Rozdziałami...* dobiegła końca 3 sierpnia 1866 roku; taka data widnieje pod rozdziałem 22, ostatnim zakończonym i dopracowanym przez pisarza. miesiąc

wyjątkami — w *Drobiazgach...* pozwala sobie autor co jakiś czas na dygresje — zdarzenia są prezentowane zgodnie z porządkiem chronologicznym.

Drobiazgi z zasobów mojej pamięci pokazują, że w sposób szczególny zależało Dmitrijewowi na przedstawieniu pisarzy i zjawisk literackich drugiej połowy XVIII stulecia, zazwyczaj lekceważonych, uważanych — niesłusznie — za wątpliwej jakości:

Наша литература последней половины прошедшего века была не так слаба и бесплодна, как некоторые об ней думают. Она ограничивалась не одними цветочками, но приносила и плоды, которыми в свое время пользовались и наслаждались (s. 172).

W opinii W.B. Murawiowa, Dmitrijew jakby łączy w swoim pisarstwie stulecie XVIII — zwłaszcza epokę karamzinowską — z połową XIX wieku¹⁶. K.G. Bolienco i J.E. Lamina piszą o psychologicznej, estetycznej i językowej więzi Dmitrijewa z XVIII wiekiem, szczególnie intensywnie dającej o sobie znać pod koniec życia pisarza¹⁷.

Wskazują na to także jeszcze inne słowa z *Drobiazgów z zasobów mojej pamięci*:

Не только Иван Иванович Дмитриев, принадлежавший к образованному веку Екатерины, но и я, уже человек позднейшего времени, [...] нахожу, что многое переменялось не к лучшему! (s. 236)

Przeciwstawienie przeszłości i teraźniejszości pojawia się w pismach Dmitrijewa wielokrotnie, częściej niż zacytowane przeciwstawienie starej i nowej stolicy rosyjskiej.

Zapowiadając, że wie coś niecoś o rodzimej literaturze i jej przedstawicielach, Dmitrijew ma na myśli nie tylko czasy, w których sam żył oraz których był naocznym świadkiem i współtwórcą (nimi szerzej zajmie się dopiero w *Rozdziałach...*), ale także — czy przede wszystkim — epokę wcześniejszą, mniej więcej od połowy XVIII stulecia. Pisze więc w *Drobiazgach...* o Wasiliju Triediakowskim, Michaile Łomonosowie i Aleksandrze Sumarokowie, Ippolicie Bogdanowiczu, Wasiliju Pietrowie i Jermile Kostrowie, Wasiliju Majkowie, Michaile Chieraskowie i jego *Rosjadzie* oraz Wasiliju Kapniscie i jego *Pieniactwie*, Gawriile Dierżawinie, Nikołaju Nowikowie

później Dmitrijew zmarł, nie zdążywszy w całości przygotować rozdziału 23, w którym mowa jest o wojnie krymskiej oraz wstąpieniu na tron Aleksandra II.

¹⁶ В.Б. Муравьев: *Беспокойный антикварий*. В кн.: М.А. Дмитриев: *Московские...*, с. 19.

¹⁷ К.Г. Боленко, Е.Э. Лямина: *Московская элегия*. В кн.: М. Дмитриев: *Главы...*, с. 16.

(jeśli o pamiętnikarzach mówi się, że są „spóźnieni o jedno pokolenie”¹⁸, to o Dmitrijewie można rzec, jak widać, że jest „spóźniony” o więcej niż o jedno pokolenie). Oddzielne — rozbudowane — partie utworu poświęca Nikołajowi Karamzinowi i Iwanowi Dmitrijewowi. Między przegląd twórców XVIII stulecia a charakterystykę pisarstwa Karamzina wprowadza rozważania o czytelnikach i czytelnictwie. Wspomina o Piotrze Szalikowie i Piotrze Makarowie. Pisze o Iwanie Kryłowie, Aleksandrze Szyszkwowie i jego *Rozważaniach o starym i nowym stylu języka rosyjskiego*, Aleksandrze Szachowskim i jego *Nowym Sternie* oraz *Lekcji dla kokietek, czyli Wodach lipieckich*, Aleksandrze Izmajłowie, Wasiliju Puszkynie, Aleksieju Mierzłakowie, Fiodorze Glince i jego *Listach oficera rosyjskiego*, Wasiliju Żukowskim i jego elegiach oraz balladach, Konstantynie Batuszkwowie i jego *Widzeniu nad brzegami Lety*, Aleksandrze Wojejkowie, Nikołaju Gnidiczu, Fiodorze Rostopczynie i in. (można zaryzykować stwierdzenie, że *Drobiazgi...* wykazują pewne powiązania z tzw. pamiętnikami o kimś, stanowiącymi „w literaturze autobiograficznej jakby przeciwny biegun w stosunku do konfesji i dziejów duszy”¹⁹). Dokonuje przeglądu czasopism przełomu XVIII i XIX wieku („Детское чтение для сердца и разума”, „Московский Меркурий”, „Журнал для милых”, „Друг просвещения”, „Телеграф”, „Русский Вестник”, „Московский зритель”, „Российский Музеум”, „Вестник Европы” i in.). Zajmuje się krytyką literacką, tłumaczeniami (m.in. *Iliady* i *Odysei* oraz kwestią heksametru), teatrem i repertuarem scenicznym. Spod pióra Dmitrije-wa wyszło zatem coś więcej niż zapowiadany na wstępie luźny zbiór „drobiazgów z zasobów pamięci”.

Nie sposób nie wspomnieć wreszcie w tym kontekście o podejmowanych przez pisarza — jakby w przerwach między rozważaniami o konkretach literackich — próbach porządkowania przedstawianego materiału, formułowaniu wniosków i podsumowań:

История нашей поэзии делится на три периода. От Ломоносова до Дмитриева: период старого стиля, и в слове и в формах поэзии; от Дмитриева включительно до Пушкина: период нового стиля и художественности; после Пушкина период произведений без всякого стиля и формы (s. 176).

История нашей прозы, или литературы нашей вообще, имеет тоже свои резкие разделения. Период первый — от Ломоносова и Сумарокова до Новикова: тяжелый слог и слабые попытки составляют его характер, почти бесплодный и неуклюжий. От Новикова до Карамзина: предприимчивость, движение в литературе; появляются дельные книги, памятники истории, умножаются переводы; но слог остается тяжелым, неловким, отчасти неправильным. — Третий период

¹⁸ Por.: A. Cieński: *Pamiętnikarstwo polskie XVIII wieku*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1981, s. 24 (określenie Przemysławy Matuszewskiej).

¹⁹ A. Cieński: *Z dziejów pamiętników w Polsce*. Opole 2002, s. 127, 128.

от Карамзина — и до кого же? — до журнала *Телеграф*, родоначальника нынешних толстых журналов, — эпоха, от которой начался упадок слога, началось искажение Карамзинского языка, окрепшего в его *Истории* (s. 177).

Tego rodzaju inicjatywą — poza przedstawioną propozycją periodyzacji poezji i prozy rosyjskiej — są porównania, dotyczące, jak, dla przykładu, w przytoczonych niżej fragmentach, gatunków literackich (w XVIII wieku i współcześnie Dmitrijewowi) oraz znaczenia czasopism (w pierwszych dziesięcioleciach i w połowie XIX stulecia):

В старину все писали оды и песни. Одни предполагают восторг, другие чувство. Ныне не пишут ни од, ни песен. Неужели из этого должно заключать, что в наше время нет ни восторга, ни чувства? (s. 172)

Все, о чем я упоминал доселе, было в первой четверти нынешнего столетия. С того времени и литература и читатели много переменились. [...] Прежде журналы были служителями литературы; ныне они над ней господствуют. Прежде не они, а писатели давали направление литературе; ныне сами писатели подчинены направлению журналов. И потому прежде литература наша была в руках *всех* писателей; ныне в руках двух-трех лиц, т.е. журналистов. А так как ныне она приняла еще характер торговый, то позволительно и сравнить ее с торговлей: монополия вредна для торговли; вредна и для литературы (s. 300–301).

I jeszcze jedno porównanie dotyczące tym razem zasług poszczególnych pisarzy:

И.И. Дмитриев совершил для русского языка то же, что Карамзин для прозы; т.е. он дал ему простоту и непринужденность естественной речи. [...] Дмитриев и Карамзин стоят на одном ряду, как преобразователи языка нашего: один в стихах, другой в прозе. С них началась в нашей литературе эпоха художественности (s. 216).

Oczywiste jest, że przy pisaniu o czasach najodleglejszych Dmitrijew był zdany całkowicie na cudzą pamięć, mógł przekazywać tylko to, czego dowiedział się — w różnych okolicznościach i rozmaitej formie — od innych. Jego „informatorem” stawali się często członkowie rodziny: dziadek i babka, którzy znali Aleksandra Sumarokowa, ojciec, zaprzyjaźniony z Nikołajem Karamzinem, oraz przede wszystkim wuj, poeta Iwan Dmitrijew; „wuj mój pamiętał Sumarokowa”, „Bogdanowicza widywałem u mojego wuja u Dierżawina”, „Kostrowa znał moją osobę”, „wuj mój przyszedł pewnego razu do Dierżawina, w tym czasie, gdy siedział on nad zakończeniem *Widzenia Murzy*” — podobne do tych stwierdzenia można spotkać jeszcze w wielu miejscach *Drobiazgów z zasobów mojej pamięci*. Jego „informatorem” bywały także inne osoby, przeważnie

związane z życiem kulturalnym: „Aleksiej Fiodorowicz Malinowski znał Pietrowa osobiście” — czytamy. Nie znalazł natomiast Dmitrijew nikogo, kto by opowiedział mu o Wasiliju Triediakowskim, od którego rozpoczął przegląd pisarzy XVIII wieku; mógł co najwyżej powtórzyć to, czego dowiedział się od osób znających kogoś z tamtej epoki, oraz odesłać do opisu Triediakowskiego w powieści Iwana Łażecznikowa *Pałac z lodu* (nie zauważając, że jest on w dużym stopniu karykaturalny). Oczywiście, że przy przedstawianiu czasów współczesnych Dmitrijew korzystał już z własnej pamięci.

Co przede wszystkim uwzględnia Dmitrijew przy przedstawianiu poszczególnych pisarzy rosyjskich? Jest to wygląd zewnętrzny²⁰, sposób ubierania się i wypowiedania²¹, szeroko rozumiany sposób zachowania, cechy charakteru i temperament²², sytuacja rodzinna²³, wreszcie szczególne biograficzne, poczynając od dzieciństwa²⁴. Jest to, rzecz oczywista, wszystko, co wiąże się z ich działalnością pisarską: treść i forma utworów literackich²⁵ (często cytowanych przez autora w całości lub we fragmentach),

²⁰ Nr.: „Вот портрет его [т.е. Кострова — М.Д.]: небольшого роста, головка маленькая, несколько курнос, волосы приглажены, тогда как все носили букли и пудрились; колени согнуты, на ногах стоял не твердо и был вообще, что называется, рохля” (s. 157).

²¹ Nr.: „Он [т.е. Богданович — М.Д.] был чрезвычайно скромен и молчалив. Являлся на вечера, всегда очень опрятно и хорошо одетый, в французском кафтане, щеголевато напудренный, с кошельком, с плоской тафтяной шляпой под мышкой. Говорил осторожно. [...] Он не останавливался долго на одном предмете разговора, не вдавался в рассуждения, не объявлял своего мнения, ни на чем не настаивал, а скользил по предметам” (s. 154).

²² Nr.: „Он [т.е. Василий Пушкин — М.Д.] был чрезвычайно добродушен. Не сердился за шутки, был постоянен в дружбе и дорожил сохранением приятельской связи; был человек светский, хорошего тона и вообще приятен в обществе” (s. 201).

²³ Nr.: „Первая супруга *Державина* была Екатерина Яковлевна Бастидонова. Отец ее был португалец Бастидон, камердинер Петра III, а мать — кормилица императора Павла. Вторая его супруга была Дарья Алексеевна Дьякова, родная сестра супруги Василия Васильевича Капниста. [...] Первую он воспевал под именем *Плениры*. [...] Вторую он называл в стихах своих *Миленою*” (s. 164).

²⁴ Nr.: „С Херасковым было странное происшествие в его детстве. Мамушка посадила его на окно и ушла из комнаты; это было летом. Мимо дома проходила толпа цыган, которые схватили его и унесли с собою. К счастью, вспомнили об этой толпе, догадались, догнали их и отняли ребенка. Мы не имели бы *Россиады* и *Владимира*; а Херасков пел бы во всю жизнь не героев нашей истории, а цыганские песни” (s. 160).

²⁵ Nr.: „Комедия Капниста *Ябеда* была написана им прежде лирических его стихотворений, что заметно и по языку: слог [...] груб и шероховат, хотя и силен. [...] Сила ее изумительная! Есть такие места, в которых порок, не теряя стороны комической, доходит до трагической силы: такова, например, ужасающая нравственное чувство оргия членов палаты” (s. 170).

ich wydania²⁶, przyjęcie przez krytyków i czytelników²⁷, przebieg drogi twórczej²⁸ oraz zarysy biografii²⁹, związki z czasopismami³⁰, wspomniana na wstępie przynależność do organizacji literackich itp. Powołując się na zarysy biografii poszczególnych pisarzy, Dmitrijew stara się uzupełnić zawarte w nich informacje; próbuje też wyjaśnić kwestie sporne³¹, również poza *Drobiazgami*...³². Nie ogranicza się do przedstawienia własnej opinii o autorach, szeroko prezentując stosunek do nich innych przedstawicieli życia literackiego³³. Należy podkreślić, że Dmitrijew przywiązuje wielką wagę do materiału anegdotycznego, żywego i barwnego, przy czym dotyczącego nie tylko działalności literackiej oraz sylwetek i biografii pisarzy (zwraca uwagę pod tym względem opowieść o Piotrze Szalikowie, poecie, prozaiku, wydawcy, jednym z gorliwszych propagatorów sentymentali-

²⁶ Np.: „Лучшее издание сочинений Богдановича — это издание Бекетова, напечатанное в его же типографии. [...] В 1811 году он напечатал маленькое прекрасное издание *Душеньки* на веленовой бумаге, которое до выпуска в продажу почти все погибло во время нашествия французов. [...] Худшее издание сочинений Богдановича — это, бесспорно, Смирдинское 1848 года, который перепортил текст во всех наших авторах” (s. 155–156).

²⁷ Np.: „Сочинения Карамзина были приняты с необыкновенным восторгом. Красота языка и чувствительность — вот что очаровало современников. [...] Его слог чрезвычайно быстро проник в молодое поколение писателей, но тем более возбудил он против себя закоснелость стариков и старых писателей, которым переучиваться было уже поздно” (s. 187–188).

²⁸ Np.: „Первые опыты Карамзина, до его путешествия, были следующие:
Деревянная нога, швейцарская идиллия, перевод из Геснера — 1783.
Некоторые переводы, напечатанные более в двух первых томах *Детского чтения* — 1785. [...]

О происхождении зла, поэма, перевод из Галлера — 1786.

Юлий Цезарь, трагедия, перевод из Шекспира — 1787. [...]

Эмилия Галотти, трагедия Лессинга — 1788” (s. 185–186).

²⁹ Np.: „Кто хочет узнать жизнь Ивана Ивановича Дмитриева, тот может прочитать его подробную биографию, написанную князем П.А. Вяземским и напечатанную при издании сочинений Дмитриева в 2 томах, 1823 года” (s. 220).

³⁰ Np.: „Он [т.е. Шаликов — М.Д.] издавал три журнала: *Московский зритель*, 1806; *Аглая*, 1808–1812 г. и *Дамский журнал* 1823–1828 года. — Все они наполнялись легкими повестями, стихами и мелкими статьями в прозе. *Аглая* была из них всех лучше” (s. 205).

³¹ Np.: „Много писали в журналах о месте рождения Карамзина. Я имел случай получить об этом вернейшее известие от его родного племянника. [...] Карамзин родился, по нынешнему разделению России, Симбирской губернии и уезда, в деревне *Карамзинке*, она же и *Знаменское*” (s. 184).

³² Rog.: Мих. Дмитриев: *О месте рождения Н.М. Карамзина*. „Русский архив. Историко-литературный сборник”. Издание второе. Москва 1865, s. 1373–1374.

³³ Np.: „Иван Иванович Дмитриев глубоко почитал Ломоносова; любил и высоко ценил Державина; уважал в Петрове обилие мыслей и силу; в Хераскове признавал главным достоинством терпение” (s. 221).

zmu³⁴), ale także różnych sfer życia społecznego i obyczajowości. Pisze o kształceniu młodzieży szlacheckiej; wspomina o młóccie, sianokosach, wyprawach z psami, gościnach przy stołach zastawionych mięsiwem, rybą, warzywami, nalewkami, czyli tym wszystkim, czym „rozkoszowali się” przodkowie. *Drobiazgi z zasobów mojej pamięci* dają więc wyobrażenie nie tylko o różnych sferach życia w drugiej połowie XVIII i początku XIX wieku, ale także o panującej wtedy atmosferze.

Z dokonanego przeglądu treści *Drobiazgów z zasobów mojej pamięci* wynika, że nakreślony w nich obraz życia literackiego Rosji jest bogaty i barwny. Nie ma jednak wątpliwości co do tego, że twórcami, na których przedstawieniu Michajłowi Dmitrijewowi zależy w sposób szczególny, są Nikołaj Michajłowicz Karamzin (1766–1826) oraz Iwan Iwanowicz Dmitrijew (1760–1837). W sposób preferencyjny traktuje on również zjawiska i wydarzenia, które łączą się z nimi; na plan pierwszy wysuwa się wśród nich reforma rosyjskiego języka literackiego oraz wywołane nią dyskusje. Wyjątkowa jest wreszcie rola, jaką im przypisuje; z jednym i drugim autorem wiąże przełomowe momenty w dziejach literatury rosyjskiej, obu uważa za nowatorów i reformatorów. Z całego bogactwa zjawisk literackich przełomu XVIII i XIX wieku wybiera Dmitrijew w tym przypadku to, co nie tylko jest ważne, ale także to, co jest mu bliskie.

Przy charakteryzowaniu twórczości Karamzina wspomina Dmitrijew wprawdzie i *Biedną Lizę* (*Бедная Луза*, 1792), i *Listy podróżnika rosyjskiego* (*Письма русского путешественника*, 1791–1795, całość 1801), czyli dwa sztandarowe utwory rosyjskiego sentymentalisty, pisze także o jego tłumaczeniach z okresu poprzedzającego podróż po krajach Europy Zachodniej (*Drewniana noga* Salomona Gessnera, *Juliusz Cezar* Williama Szekspira i in.) oraz wydawaniu — już po powrocie — czasopism („Московский журнал”) i almanachów („Аглая”, „Аониды”), ale nie na nich koncentruje uwagę. Jego wybór pada na *Froła Silina* (*Фрол Силин, благодетельный человек*, 1791), opowieść o pełnym cnót i dobroci serca chłopie rosyjskim, oraz równie słynną jak Karamzinowska proza sentymentalna *Historię państwa rosyjskiego* (*История государства Российского*, t. 1–8, 1816–1817; t. 9–11, 1821–1824; t. 12, 1829); w kontekście *Historii państwa rosyjskiego* pojawia się również wzmianka o *Memoriale o dawnej i nowej Rosji* (*Записка о древней и новой России*). Dmitrijew dzieli się czytelnikami wiedzą o okolicznościach powstania obu utworów. Podkreśla, że osobiście znał Froła Silina, chłopca z majątku swego dziadka, Iwana Gawriłowicza Dmitrijewa, opowiada historię porwania matki Froła

³⁴ Zob. o tym: M. Dąbrowska: *Książę Piotr Iwanowicz Szalikow oczami współczesnych (na materiale utworów poetyckich i dramatycznych początku XIX wieku)*. „Przegląd Rusycystyczny” 2004, z.3, s.17–32.

przez rozbójników; wspomina o notatkach sporządzanych przez cara na marginesach dziewiątego tomu *Historii państwa rosyjskiego*, pisze o letnich miesiącach spędzanych przez Karamzina w okresie przygotowywania jej do druku w Carskim Siole. Opowieść o biednej Lizie przywołuje Dmitrijew w kontekście wypowiedzi Szyszkowa o języku Karamzina. W podróży sentymentalnej Karamzina interesuje go list z dnia 26 maja 1789 roku, zawierający wzmiankę o spotkaniu ze swym ojcem, Aleksandrem Iwanowiczem Dmitrijewem; w tym samym kontekście pojawiają się słowa o *Kwiatku na grób mojego Agatona* (*Цветок на гроб моего Агатона*). Jak podkreśla Michaił Dmitrijew, nie było autora bardziej obojętnego na opinie o swoim piarstwie niż Karamzin: niezbyt wysoko cenił on sobie pochwały, nie mąciły jego prawdziwie „filozoficznego spokoju” głosy krytyki.

Michaił Dmitrijew nie zgadza się z opinią, że ruch zwolenników Szyszkowa miał charakter masowy, stał się swego rodzaju „szkołą”, liczną i prężną. Co więcej, jest zdania, że „szyszkowców” było nie tylko niewielu, ale także nie było wśród nich wybitnych indywidualności. Samemu Szyszkowowi zarzuca słabą znajomość języka rosyjskiego; podaje przykłady posługiwania się przez niego — ostro krytykowanymi u Karamzina — galicyzmami i w ogóle niezrozumienia samego pojęcia galicyzmu. Przypomina wreszcie, że jako pierwszy zareagował na *Rozważania o starym i nowym stylu języka rosyjskiego* (*Рассуждение о старом и новом слоге российского языка*, 1803) Piotr Iwanowicz Makarow (w przekonaniu Dmitrijewa, jeden z najlepszych kontynuatorów Karamzina) w wydawanym przez siebie czasopiśmie „Московский Меркурий” (1803). Odmawiając Szyszkowowi wysokiej pozycji w gronie literatów rosyjskich, Dmitrijew przyznaje jednak, że jeśli już starać się wskazać jego zasługę, to może nią być jedynie wpływ na rozwój szeroko rozumianej refleksji filologicznej.

To, co dla prozy rosyjskiej uczynił Karamzin, dla poezji zrobił, zdaniem autora *Drobiazgów z zasobów mojej pamięci*, jego bliski krewny, Iwan Dmitrijew. Michaił Dmitrijew zdecydowanie wyżej ceni jego wiersze niż poezje twórcy *Listów podróżnika rosyjskiego*. Jako przykład podaje satyry, od których Dmitrijew rozpoczął działalność pisarską (jeśli nie liczyć tłumaczeń, którymi debiutował także Karamzin), oraz bajki, przewyższające, jak sądzi, Chemnicerowskie i Kryłowowskie pod względem czystości i szlachetności języka. Wymienia również konkretne utwory Dmitrijewa, zaznaczając, że najlepsze — *Karykatura* (*Карикатура*) czy *Odjazd* (*Отъезд*) — powstały w Syzranii; tam też narodził się zamysł głośnego *Jermaka* (*Ермак*, 1794). W sposób szczególnie interesują pisarza — podobnie jak w przypadku utworów Karamzina — okoliczności ich powstania: relacjonuje swoją rozmowę z Dmitrijewem o wierszach *Wyzwolenie Moskwy* (*Освобождение Москвы*) i *Cudzy rozum* (*Чужой толк*), powtarza anegdoty związane z powstaniem

wspomnianych *Karykatury*, *Odjazdu* i przede wszystkim *Jermaka*. Odtwarza nawet rozkład dnia poety, aby zwrócić uwagę na jego przywiązanie do przyrody i zdolność spoglądania na nią okiem malarza; tu z kolei za przykład służy wiersz *Do Wołgi (K Волге)*. Przeglądowi dorobku poetyckiego Dmitrijewa towarzyszy w *Drobiazgach z zasobów mojej pamięci* przegląd opinii o nim, uwzględniający wypowiedzi m.in. Iwana Kryłowa, Michaiła Kaczenowskiego i Aleksandra Izmajłowa.

Drobiazgi z zasobów mojej pamięci mogą stać się przedmiotem zainteresowania badaczy co najmniej trzech zagadnień literaturoznawczych. Poza prowadzącymi studia nad całokształtem dorobku literackiego Michaiła Dmitrijewa oraz życiem literackim w Rosji XVIII i pierwszej połowy XIX wieku mogą one przyciągnąć uwagę zajmujących się refleksją teoretyczną o piśmiennictwie opartym na „zasobach pamięci”.

Магдалена Домбровска

ЛИТЕРАТУРНАЯ ЖИЗНЬ РОССИИ XVIII — НАЧАЛА XIX ВВ.
В ВОСПОМИНАНИЯХ МИХАИЛА ДМИТРИЕВА (ИЗБРАННЫЕ ПРОБЛЕМЫ)

Резюме

Михаил Дмитриев (1796–1866) — поэт, литературный критик, переводчик; автор двух мемуарных книг: *Мелочи из запаса моей памяти* и *Главы из воспоминаний моей жизни* (многие фрагменты *Мелочей...* Дмитриев почти без изменений воспроизвел в *Главах...*). В своем творчестве он как бы связывает XVIII столетие с первой половиной XIX века.

Мелочи... (отд. издание 1854) — книга о русских писателях (М. Ломоносов и др.) и их произведениях, журналах, переводчиках, литературных полемиках и др. Прежде всего речь идет о Н. Карамзине (*Фрол Силин* и др.) и И. Дмитриеве (поэт, племянник автора).

Magdalena Dąbrowska

RUSSIA'S LITERARY LIFE IN THE 18TH AND EARLY 19TH CENTURY
IN MIKHAIL DMITRIEV'S MEMORIES (SELECTED ISSUES)

Summary

Mikhail Dmitriev (1796–1866) — a poet, literary critic and translator; author of two memory volumes: *Bits and Pieces from my Memories* and *Chapters from Memories of my Life* (many fragments of *Bits...* were included by Dmitriev in the *Chapters...*). In his writing, Dmitriev kind of braces the 18th century with the first half of the 19th century.

Bits... (the first 1854 book edition) — a book about Russian writers (M. Lomonosov, etc.) and their compositions, about translators, magazines, literary disputes, etc. The author pays particular attention to N. Karamzin (*Frol Silin*, etc.) and his relative, the poet I. Dmitriev.